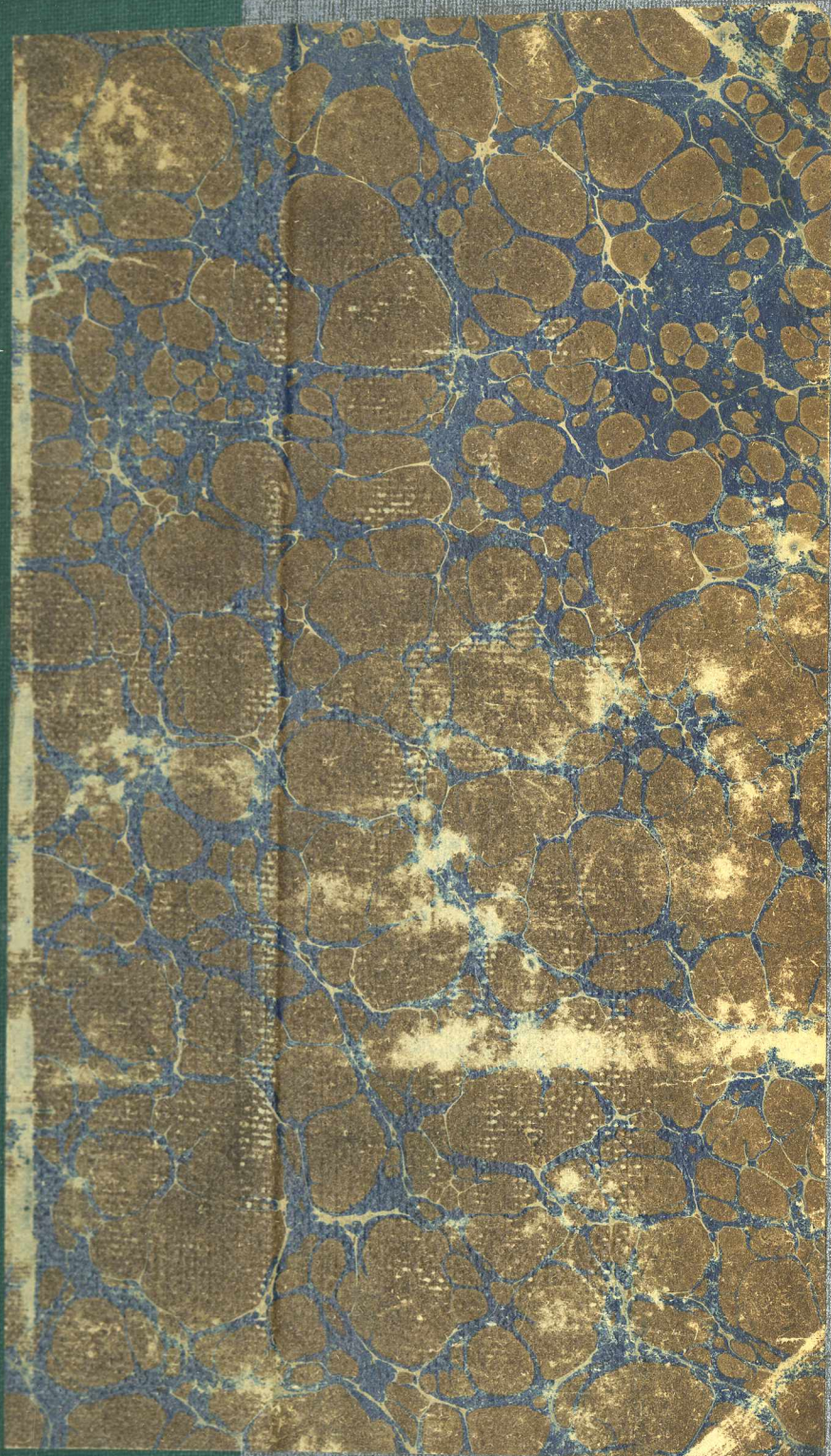

Politikai
röpiratok.

116.

- 40

116
975

NÉHÁNY
NYILT SZÓ

TAN- ÉS NEVELÉS-ÜGYÜNK JELEN ÁLLAPOTÁRÓL,

TEKINTETTEL

NAPJAINK TÁRSADALMI

ÉS

VALLÁSI KÉRDÉSEIRE,

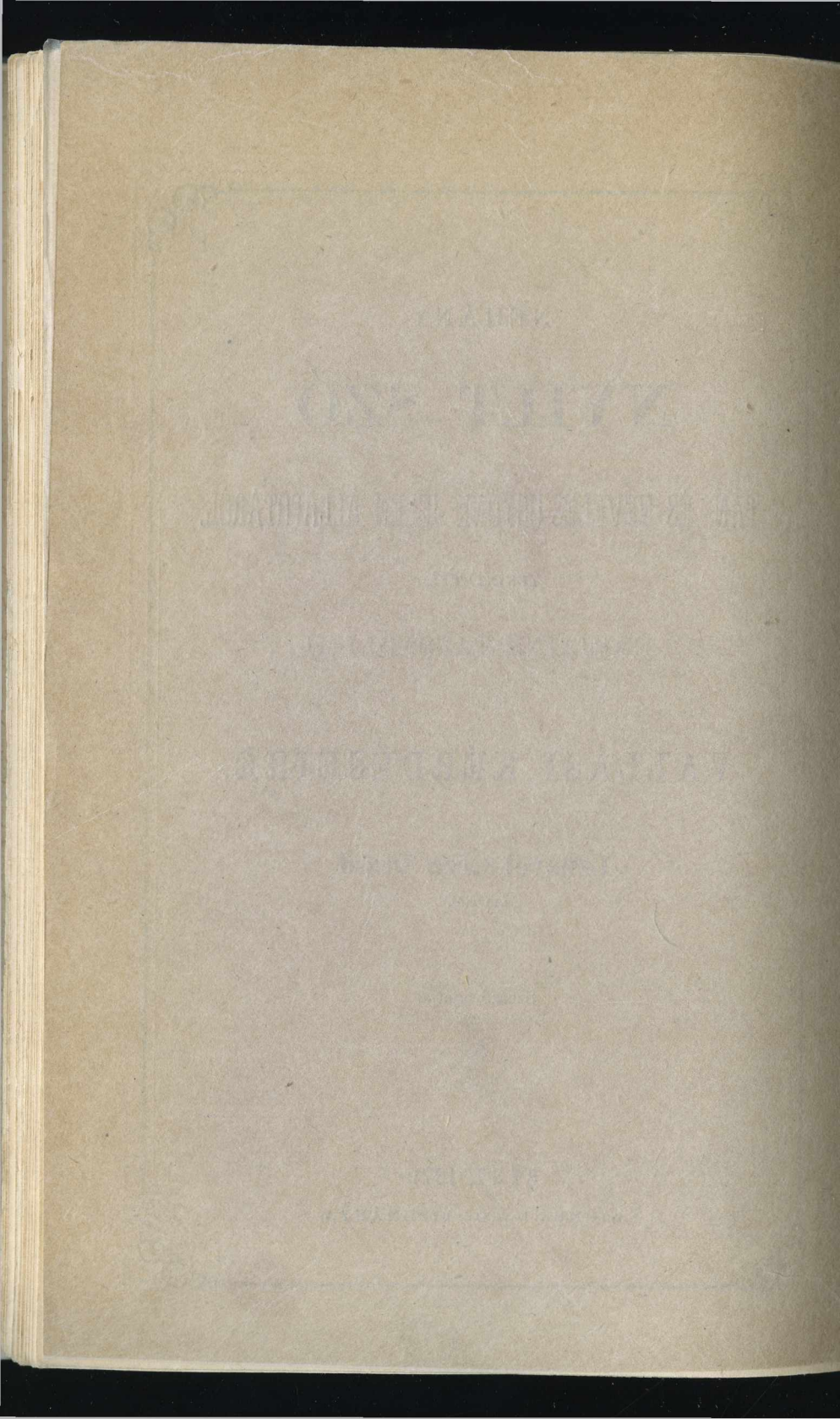
✓ Lengyel Géza Dezső
tanártól.

Szerző sajátja.

8.

PEST, 1871.

AIGNER LAJOS BIZOMÁNYA.

NÉHÁNY

NYILT SZÓ

tan- és nevelés-ügyünk jelen állapotáról,

TEKINTETTEL

NAPJAINK TÁRSADALMI

ÉS

VALLÁSI KÉRDÉSEIRE,

Lengyel Géza Dezső

tanártól.

Szerző sajátja.

PEST, 1871.

AIGNER LAJOS BIZOMÁNYA.

I think I may say, that of all the men we meet with, nine parts of ten are what they are, good or evil, useful or not, by their education.

J. LOCKE.

ELŐSZÓ.

A jelen füzetke tartalma a középtanodai Tanáregyletnek folyó évi augustus 9-én tartott közgyűlése előtti felolvasásra készült, mi azonban csak részben történhetett meg, mert az idő előrehaladottsága, némi lehető izetlenségek megelőzése, de főképen azon ok miatt, mert a felolvasásba magam is belefáradtam, jónak láttam akkor a tárgyat félbenszakítani; néhány jóakaró barátom azonban úgy vélekedett, hogy az ezen eszmék által felbolygatott régi, rejtett sebek orvoslására nézve hasznos volna e nyílt szavakat sajtó útján is közrebocsátani. Ezen sürgető felhívásnak engedve adom e kis füzetben változtatás nélkül azt, mit felolvastam és felolvasni szándékoztam, egyrészt azért is, mert egyes pontok megcáfolására ajánlkozás történt, másrészt pedig, mert az általam szóba hozottak további megvitására tekintélyes tanárok ígérését vettem. E szerint érdekes eszmecserére lehet kilátás, mely, ha a személyeskedéstől távol marad, a tanügyre igen hasznos lehet.

Ha az e füzetben megpendített kérdésekről a hivatottabb tanárok elmondanák véleményeiket, a kölcsönös eszmecsere által igen sok egyoldalúság, félszeg felfogás, hézagosság és hiba meg lenne szüntetve, pedig sem a kormány sem a törvényhozás nem teheti meg azt, mit mi magunk ilymódon a tanügy javára eszközölni képesek volnánk, természetesen csak úgy, ha a *hivatásérzet egész buzgalmával, leplezetlen nyíltsággal és jóakarattal* szólunk a dologhoz, ha egymást türelmesen kihallgatjuk s az alapos ellenérvek előtt készek leszünk meghajolni.

Ezen tekintetek, úgyhiszem eléggé igazolják e füzetke megjelenését, melynek tartalmát ezuttal tanártársaim és a tanügy minden őszinte barátjának, leckéztetési szándék nélkül, ajánlok szives figyelmébe és igazságos ítéletére.

A könyvecske végéhez függesztett tartalomjegyzék rövid áttekintést ad a szóbahozott dolgokról.

Baján, 1871-ik augustus 14-én.

Lengyel Géza Dezső.

NÉHÁNY NYILT SZÓ

tan- és nevelés-ügyünk jelen állapotáról.

Az őszintén kimondott nyilt szó még ma is sokszor veszélyes lehet nyilvános állásu emberre nézve, igen gyakran gyűlöletet kelt az ellen, ki gondolatait és érzéseit, úgy, mint agyában és szívében megfogmazanak, mondja el, a nélkül, hogy azokat előbb az eszélyesség, alkalomszerűség, convenientiák és nem tudom még miféle mellétekintetek rostáján szűrné keresztül. Ezen egyletben azonban ugyhiszem, megvan a szólásszabadság, melynek jogát ma teljes mértékben igénybe akarom venni; — meg lesz a tolerantia is, mely szerint a talán kevésbbé kellemesen hangzó dolgok is meghallgattatást és méltatást fognak nyerni, mert hiszen az teljesen lehetetlen, hogy a nyiltan kimondott szó, habár az a legvilágosb igazságot fejezi is ki, mindenkinek egyenlőképen tetszésére lenne. Egyébiránt előre kimondom, nem igénylek csalatkozhatatlanságot magamnak. A kinek szive és esze helyén van, nem fog szavaimon megbotráncokzni. — Arról előlegesen is adhatok biztosítékot, hogy személyes sértés, vagy sajtópörre alkalmat adható anyag nem lesz szavaimban, — annyit pedig talán t. tagtársaim feltesznek rólam, hogy botrány-krónikába való adalékokkal sehol és soha, legkevesbbé pedig ezen helyen, nem akarok fellépni. Nincs tehát egyéb hátra, mint az országos középtanodai tanáregylet jelenlévő tagjainak szives türelmét felolvasásom tartamára kikérnem.

I. Gymnasiumi tanügyünk hanyatlásnak indult; sem az intéző és irányadó körökben, sem a szakértők által nem méltányoltatik eléggé, miből azt kellene következtetnünk, hogy az ügy talán mégsem oly fontos, mint mi tanárok szeretjük hinni, ha másrésről időnként azon különös hangnyomattal hirdetett phrasisokat nem hallanók,

melyek vetélkedve igyekeznek kimutatni a középtanodák fontosságát és azok korszerű reformjának szükségességét; — a phrasisok elhangzanak s minden marad ismét a régiben.

A ministeri tanterv s a Tanáregyletnek erre benyújtott emlékirata, ellenvéleménye, háborítatlan nyugalommal elfekszenek valahol; hogy mikor kerülnek napirendre vagy egyáltalán kerülnek-e oda, még csak sejteni is alig lehet, minthogy tehát a jelen zilált, bár csak ideiglenesnek tartott, helyzet huzamosb fenállására biztos kilátás mutatkozik, nem lesz talán felesleges egyetnást szóba hozni s úgy segíteni a dolgon, a mint lehet.

Tanügyünknek igen sokat árt az érintett közönyösség; igaz ugyan, hogy sokkal kényelmesebb dolog az ügyeket a magok rendén folyni hagyni, mint a bonyolódott tárgyba belenyulni, kivált midőn annyi érzékenykedést, ellenszenvet, hiúságot és érdeket kell figyelembe venni, — mindazáltal egyszer csak mégis hozzá kell nyulnunk, ha hivatásérzetünkön nem akarunk végkép lemondani.

Nem kell a tények előtt szándékosan szemet hunyni, sem holmi üres phrasisokkal elboronálni a hibát; a palliativ szerekből és próbálgatásokból elég volt már, most a gyökeres reform ideje jött el.

Nem azért jöttünk össze, hogy magunkat és egymást vagy másokat megdicsérjünk; mindamellett nem tartom tanügyünket átlagosan véve oly igen rossz lábon állónak, mint talán valaki rólam következtetni hajlandó volna, azért, hogy csupán csak hibákról szólok; — ezt azért teszem, mert a mi jól és helyesen van, azt nem kell orvosolni, főlsleges tehát szóba is hozni; — ha pedig az említendő bajok orvosolva lesznek, középtanodai tanügyünk ott fog állani, a hol Europa legműveltebb nemzetéié.

Némely szemlélők elfogultságokban, a jót sem akarják a magyar tanügyben elismerni; vak hódolattal bókolnak a külföldinek, minduntalan azok példájára hivatkoznak, még oly dolgokban is, melyeket nálunk utánozni sem nem szükséges, sem nem lehetséges, pedig egyben másban megálljuk velök a versenyt, pl. a latin nyelvről, külföldön utazott elfogulatlan észlelők azt mondják, hogy sem szöböség, sem fordítási készségre nézve nem állanak hátrább a magyar tanulók a külföldieknél. De egyáltalában a magyar ifjak ellen a külföldi fensőbb tanodákban elmaradottság miatt panaszt nem igen hallani. Hogy a magyar

ifjak közt sok középszerű, sőt silány tanuló is van, elismerjük, de ez külföldön sincs másképen.

Az egyetem részéről néha felmerülő azon panasz, hogy a közép-tanodákból nem elég készületséggel jönnek oda az ifjak, ha jogos is; de vádképen mégsem egészen alkalmazható a közép-tanodai tanárookra, tudva, hogy a tanrendszer vagyis inkább rendszertelenség rovására is sok baj esik, — másrészt pedig az egyetemi ifjuság egy részében divatos fegyelmetlenségnek és munkátlanságnak nem okai a közép-tanodai tanárok.

A tanügy felvirágzásának két fő feltétele van: *ügybuzgó és szakértő tanerők*, azután *célszerű tanterv*; — az első feltétel egészen és egyes egyedül a működő tanároktól függ, ezt paragraphusokkal decretálni nem lehet, pedig *oly fontos, hogy nélküle mitsem ér a legjobb tanterv* sem; hiába a sok szabályozó utasítás és rendelet, ezek a szakértelem és ügybuzgalom hiányát soha ki nem pótolják, sőt csak kellenül akadékoskodnak. — Meg van-e mindez nálunk? — Fontos kérdés — ki volna illetékes határozott feleletet adni? A következőkben csak magán véleményemet nyilvánítom, melyeket tapasztalás- és észleleteimből merítettem. — A miket mondani szándékozom, nem újak. Óhajtottam volna, hogy más valaki hozná szóba e dolgokat, kinek t. i. személyisége több nyomatékot adhatna az egésznek, de mivel az illetékesebbek eddig hallgattak, én szólalok fel, azon meggyőződésben, hogy a fődolgokra nézve mindnyájan egyenlőképen érezünk és hogy véleményünket eddig csak utógondolatokképen tartottuk magunkban, pedig igazságszerető emberre nézve alig van nehezebb, mint meggyőződését elnyomni magában.

A tények megítélésében tévedhetek, korlátoltság és helytelen felfogás vádja is érhet, de azt senki el nem vitathatja, hogy valódi meggyőződésen alapuló nézeteimet jóhiszeműleg adom elő s ha véleményemet néhol tán közöttünk még eddig szokatlan nyíltsággal tárom fel, csak az ügy iránti jó szándékból történik, mert célzatosan sérteni senkit nem akarok. Különben is azért egyesültünk, hogy a körünkbe tartozó dolgokat megvitassuk, egymástól okuljunk s győzzön a jobb; én szívesen fogadom a megcáfolást és helyreigazítást, ha az helyes meggyőződésre juttat. — Azon lehető ellenvetésre, hogy nem jó az embernek mindazt nyíltan kimondani, a mit magában érez és gondol, — csak azt felelem, hogy előttem az igazságszeretetet és őszinteség.

többet ér, mint a jezsuita eszélyesség; — hogy továbbá nem ez azon út, melyen a fölfelé jutáshoz ma előrehaladni szokás, szintén igen jól tudom, de szándékosan figyelmen kívül hagyom.

II. Mi éleszti nálunk a tanár hivatásérzetét s mi tartja fen azt lankadatlanul? Talán az önértet jutalmáról és a hazafiui áldozatkészségről forgalomba hozott phrásisok? De hiszen legjobb igyekezetünk sem nyernek méltatást, sem a tanhatóság, sem a közönség részéről. Nálunk a tanár nemcsak fáradságához méltó díjt, de elismerést sem nyer. — Anyagi szűk körülményeink és azon rendszeres fukarság, melylyel minden tanügyhöz tartozó dolog elintéztetik, a legmelegebb buzgalmat is képesek lehűteni, — s ha ma, midőn az egyéni érdekek mindenütt oly cynikus nyíltsággal eléje tétetnek a közérdekeknek, mi is szót emelünk anyagi helyzetünk javítása érdekében, azért tesszük, mert tanügyünk felvirágzását valódilag szívünkön viseljük: a ki jogait bátran és határozottan szokta követelni, arról bizton feltehetni, hogy kötelességeit is pontosan akarja teljesíteni. — Talán senki nem fogja önértetünk azon nyilatkozását szerénytelen követelésnek venni, ha azt mondjuk, hogy a tanítással foglalkozóknak sokkal díszesb társadalmi állásban kellene lenniök, mint hazánkban vannak.

A tanári fizetés elégtelensége miatt, mellékes keresetforrás után kell nézni a tanárnak, ekkor ismét mennyi gyanusítással találkozik legtisztább eszközei mellett is; — igaz ugyan, hogy sokkal kívánatosb volna ilyképen értékesített idejét önkiképzésre fordítani, de a kényszerűség mást parancsol s elég szomorú, hogy e miatt saját jobb ösztöneiről kell lemondania. Anyagi helyzetünk javítása és így függetlenebb állás biztosítása volna az egyedüli gyökeres orvosság, de ha tanügyről van szó, akkor szegény a státus, pedig más egyéb, kevésbé szükséges dolgokra, mégis bőven jut költség; ugylátszik a tudomány nálunk még mindig a leginkább mellőzhető dolgok közé tartozik vagy épen csak fényüzési cikknek tekintetik, ha azonban ezen állítás nem igaz, akkor ellenmondásnak kell a közvéleményben uralkodni, pedig a dolog igen egyszerű, mert ha valóban akarjuk a célt és törekvésünk nem pusztá velleitás, akkor a cél elérésére akarnunk kell kifogás nélkül a szükséges eszközöket is.

Prosaí ugyan, de azért nagyon fontos dolog az anyagi kérdés, annál is inkább, mert a drágaság évről évre növekedik. Valahol, ha nem csalódom Oroszországban, a tisztviselők fizetésének kulcsa éven-

ként a gabona közép ára, mely szerint a tisztviselők bizonyos mennyiségű gabona értékét kapják készpénzben fizetésül; a drágaság emelkedésével tehát emelkedik a fizetés is, mi nagyon méltányos.

A milyen a fizetés olyan a munka, — „olcsó húsnak hig a leve“ — tartja a közmondás; meg vagyok győződve, hogy helyzetünk javítása nagyon hamar és észrevehetőleg fogja a tanügyet javítani; szigorubban és erélyesebben kívánhatja majd ekkor a miniszterium némely tanároktól hivatalos teendőiknek pontosb és lelkiismeretesb teljesítését. Ime mily jó alkalom kínálkozik a tanhatóságnak szerencsés előrehaladásra lendíteni a középtanodákat; — a bizonyára bekövetkező örvendetes eredményekkel azután bátran igazolhatja a honatyák előtt a költségkérést. Nincs tehát egyéb hátra, mint próbát tenni, egy kis előlegezést e próbára az országgyűlés nem fog sajnálni: siessen ezen állításról, az ajánlott kísérlet által szerzendő tapasztalatok útján minél előbb meggyőződésre jutni, annál könnyebben teheti pedig ezt, mert az országházban tanügyi célokért bátran kopogtathat, üres kézzel semmi esetre nem bocsátják el.

A Buda-Pesten lakók, tehát a miniszterium is, azon téves véleményben vannak, hogy csak a fővárosban van drágaság, a vidéken sokkal olcsóbban élhetni; — adatokat nem hozok fél ennek megcáfolására, azt mondhatnák túlzás; elég legyen csak annyit mondanom, hogy pl. Kaposvárt egy miniature-lakásért két kis kalitka szobával 200 ft. évi házbért kérnek, nem ám a város belsejében, hanem valamilyen félre eső helyen, künn a város vége felé, — lakpénzt pedig az állam csak 90 frt. ad.

Mily jól esnék a tanárnak, ha tapasztalásszerzés, észlelés és tanulmányozás érdekében a szünnapok alatt egy kis utazást tehetne, mi a mostani körülmények közt lehetetlen, mert hiszen ha csak egy pár könyvet vesz is, már háztartása megérzi.

Az ötévi tanárkodás után szabályszerűleg megállapított fizetés felemelés kedvezményéből egyes tanárok kizáratnak, különösen azok, kik előbb községi tanintézeteknél működtek, mintha ezek nem épen úgy szolgáltak volna a hazai tanügynek, mint az államintézetek tanárai (azon különbséggel mégis, hogy állásuk küzdelmesb volt a városi tanodákban.) Ez azonban csak ürügy, mert kivételeket mégis tesznek. — Vagy talán a mellőzöttek nem teljesítik kellőleg kötelességüket, vagy egyébként valami kifogás alá esnek? jó volna mindezt tudni; —

hol itt a következetesség? miért nem mérnek mindenkinek egyenlő mértékkel?

Erről és a nyugdíjról kiadott szabályzatok oly homályosak, kétes értelműek, hogy a tanári kar megnyugtatóra óhajtanónak tartanám felkérni a tanhatóságot ezen egész ügy méltányos és határozott elintézésére.

A senioratus elvének alkalmazása nem helyes, azért sértő és méltánytalan is egyszersmind, mert sokszor fiatalabb tanárok is elsőséget nyerne az idősebbek felett: ne holmi datum különbség, hanem a tanítási évek szerint intézkedjenek, egyébként az ötvenkénti fizetés emelés mellett ezt egészen meg lehet szüntetni.

A rendes tanárok megerősítésére nézve sincs elv és következetesség; — hogy csak magamat hozzam például, — én hatévi rendes tanári működés után is egész maig folyvást próbaéves vagyok és három évig, vagy a körülmények változásához képest talán még tovább is, az maradok; ha a nyugdíjról szabályzatot úgy találják értelmezni, hogy az csak a próbaévek leteltére következő esztendő után adatik, akkor én annak csak úgy venném hasznát, ha az ég szokatlanul hosszú étellel ajándékozna meg, mihez pedig nem igen van kilátásom. — Hát ahhoz mit szólunk, midőn 30 éven túl működött tanárnak ujonnan kiadott okmányában a három próba év szintén fentartatik? — Így lesznek sokszor nevelésesekké a burokratikus kaptafák.

Poroszország jólléte és rendezett társadalmi viszonyainak alapja a nemzeti közműveltségben áll, sőt katonai hatalma is nagyrészt ezen forrásból származott. A jó példát követni kell (és pedig nem csupán nagyhangú szavakkal), mert hasonló okok bizonyosan hasonló eredményeket hoznának létre nálunk is; — a hazai véderő emelésének szüksége is sürgetve int arra, hogy a közműveltség terjesztésére több gondot és különösen több pénzt kell fordítani.

III. Mit szólunk a közönségről? tisztelet a nem kevés számú kivételeknek — de a nagy többség annyira közönyös a tanügy iránt, mintha az őt legtávolabbról sem érdekelné, s a ki hozzá szól is, csak a tanárok képességének és működésének ócsárló bírálgatására szorítkozik. Fájdalom, vannak olyanok is, kik magokat az értelmiséghez számítják és a megvetés és kicsinylés hangján mégis oly kifejezéseket ejtenek el sokszor tanulók jelenlétében, melyek a tanárok iránti kellő tiszteletet nagyon megingatják s néha helyzetöket majdnem tarthatat-

lanná teszik; s kérdem most: eszélyesen cselekesznek-e ezek, midőn a tanítás és nevelés ügyében jó sikert követelnek, holott annak lehetetlenítésére látszanak összeesküdni?

Az is meggyőződéseim, hogy a tanártestületeknek a kormány illető közegeivel jelenlegi viszonya szintén egyik oka a tanügy hanyatlásának, különösen az ifjúságnál észrevehető fegyelem tágulásának és a szorgalom csökkenésének.

A tanárnak minden intézkedését és szavát szabályozni és ellenőrizni akaró törekvés, fölösleges; szabadságot kell engedni a tanártestületeknek hatáskörükben, mert csak akkor ébred fel bennök a hivatásnak és kötelességnek tudata és a felelősség érzete, míg így kiskorú gyermekeként járszalagon vezetettve, kénytelenek néha egyes esetekben jobb meggyőződésök ellenére az utasítást követni, idegen kezek által mozgatott géppé lenni; — az ily napszámos munkává tett kötelesség azután közönyössé teszi a tanárt a tanügy iránt. A bizalmatlanság elnyomja az önérzetet, pedig ezt minden eszközzel emelni kellene.

Lelkiismeretesség, szigorúság ajánlatik, különösen a tanítás ügyében és a tanhatóság mégis, minden különböztetés nélkül, bármely folyamodónak engedélyt ad kívánsága szerinti vizsgák letételére, még akkor is, ha az illetőnek többszöri kísérletei sikertelenek maradtak: a sok zaklatást megunva a tanár, végre átbocsátja a sokszorosan alkalmatlankodót, hogy nyakáról lerázhassa. — A helyes tanszabadság megvalósítása mellett, a visszaéléseket lehetetlenekké kell tenni és pedig mind a divatosá lenni kezdő magántanulás körül, mind a nyilvános oktatás- és fegyelemben.

A tanári kar ítélete ellenében mindenkinek szabad a felfolyamodás, mi magában nem baj, de az már csakugyan paedagogiai hiba, mikor a tanhatóság ily esetekben a tanári kar meghallgatása nélkül és nem egyszer ellenére határoz. A tanári karnak tehát, hogy különféle kellemetlenségek ne érijék, sok dologra szemet kell hunyia.

Az is megtörtént, hogy az érettségi vizsgán egy tantárgyból megbukott tanuló a bizonyítvány ellenére, érettnak nyilvánított a tanhatóságtól, az által, hogy az illető tantárgyból utólag felmentetett.

Még másféle bajok is nehezednek tanügyünkre. A házi nevelés nem jó az iskolainak segélyére; sok háznál a gyermek csak úgy magától nevelődik, sőt a mit az iskola építene, azt a házi kör nem egy

helyen elrontja, s az e visszásságból igen természetesen származó bajok azután rendszerint ismét a tanárok rovására szoktak vádképen felhozatni. Az eredményből tehát nem mindig lehet biztosan következtetni sem a szakképesség- sem a tapintatosságra igen sok jó igyekezet és fáradság füstbe megy.

IV. Van az egyes tanintézetek közt a versenyzésnek egy oly neme, mely tanügyünkre kiszámíthatatlan károkat okoz s ilyen versenyzők különösen némely *szerzetesi* és *protestans felekezeti* tanodák, melyek mindannyi ismeretes asyllumai a rossz tanulóknak; legnagyobb könnyűséggel, számárhidon vezetik keresztül a legkészületlenebbeket is, nemcsak osztályi, hanem érettségi vizsgán. Igen természetes, hogy ezen iskolák megnépesednek, míg a hol lelkiismeretesebben követeltetik a készütség, nagyon megfogy a tanulók száma, miből az illető intézet hanyatlására szoktak következtetni, míg a másik eset szemléléséből emelkedést ismernek fel. Hogyan legyenek a szomszéd intézetek tanárai most oly lelkiismeretesek és szigorúk, mint lenniök kellene, ha sok rest tanuló azonnal Kalocsára és egyéb helyekre megy magának könnyebbséget szerzendő. Nem akartam ugyan egyes helyet megnevezni, de a jezsuitákról mégsem hallgathatok.

Hallomás után, mert akaratlanul is sokat meghall az ember, néhány adattal kívánom illusztrálni a jezsuiták nevelési és tanítási működését.

A jezsuiták kasztokra osztják tanítványaikat, az elsőhöz tartoznak a magas aristocratia ifjai, 2. a megyei növendék-papok, 3. a házbeli tanulók és 4. a plebs. Ezeknek meg van tiltva egymással érintkezni. — A kémkedés kitünőleg van szervezve és rendszeresítve, a képmutatást mesterileg játszzák.

Az új kiadásu jezsuiták is igen ügyesek az alkalmazkodásban, jól tudják ugyanis, hogy a külső máz és álfény nagyobb hatást tesz ma, mint a szerényebb, de tartalmasb realis műveltség megadása; és ez hódító a nagy közönség gyengébb részére nézve; nekünk azonban ezen üres hányavetiség ellen küzdenünk kell, mi nagyon háladatlan munka ugyan, de azért köteleesség marad.

Aristocrata növendékeikben rendszeresen nevelik azon gögös öntudatot, mely szerint ezek pénzök- és címekre támaszkodva, mindenben elsőséget követelnek a való érdem háttérbe szorításával. — Társaséleti önviseletre nézve a jezsuitismus a jellemi önállóság töké-

letes megszüntetésében és a legmagasb fokra emelt alkalmazkodási ügyességben áll. A jezsuitának tetteiben indokul csupán a körülmények és az alkalomszerűség szolgálnak s ily elveken nyugszik nevelési rendszerek is. — Látni tehát, hogy ezek ugyanazon jezsuiták, kiket a múlt században nemcsak az állam, hanem maga az egyház is veszélyeseknek ismert és eltörölt. Létezésök ennél fogva anomalia, szereplésük pedig kiáltó anachronismus.

A tanításban őket a tanterv nem igen szabályozza; némely tantárgyak alig adatnak elő, korlátlan szabadsággal járnak el ebben is, tetszésük szerint alárendelve a tanítás érdekeit, irányzatos céljaiknak.

Kalocsán a VIII. osztályban az év nagy részén át kizárólag azon kérdéseket tanulják az ifjak, melyeket az érettségi vizsgán felelendők lesznek, sőt, állítólag, próba-vizsgákat is tartanak, hogy szerepébe mindenki jól beletanulhasson.

A jezsuiták tanítványai néha görög ódákat is irnak, bár egyébként alig betüzik a görög nyelvet s a gyenge vagy épen silány tanuló náluk jelessé lesz a ——— papiroson. A szemfényvesztés, melyet őknek botránkoztató, pedig a phariseismus és bigottságon kívül, másféle szakképességgel, úgy látszik, szűken rendelkeznek, mert a jezsuita néha fen is akad előadása közben, mely alkalmakra azonban mindig van kész mentsége, így pl. egyik azt mondja, miszerint az Ur akarta megalázni a fenakadás által büszkeségét, hogy tudományában el ne bizakodjék; máskor ismét az a baj, hogy az osztályban valami nagy bűnös van, vagy valamely tanuló nem végezte el reggeli imáját stb. erre azt kérdem: mennyire lehet azon szakképességben bizni, melynek érvényesítését ily esetékes körülmények is képesek megakadályozni?

Hogy némely szerzetesi tanodában VI. vagy VII. osztályt végzett ujonczok is tanárkodtak, tudjuk, s míg a világiaknál a tanári szakvizsgát mellőzhetetlen feltétel a tanári állás elfoglalhatására, addig a szerzetes tanárok irányában másként van a dolog az 1862. előtt már működött szerzetesek előbbrehaladott koruk miatt felmentetnek a vizsgától, mintha ezen indok nem volna alkalmazható a világiakra is; a későbbi, t. i. a nevezett év után tanári pályára lépett szerzetesek felmentetéséről nincs ugyan hivatalos nyilatkozat, de hallgatag elnézéssel tényleg azok is fel vannak mentve. A tanár alkalmazhatóságának mérlege tehát nem a szakképesség, hanem a kabát és talár megkülönböztetése, a mi pedig, szeliden szólva, nem igazságos.

Míg a világi tanárok a tanterv és a rendeletek értelmében kötelesek működni, addig némely szerzetesi tanodában ezek figyelmen kívül hagyatnak; innen van, hogy a kötelezett tananyagra nézve, oly felöltő egyenetlenségeket tapasztalhatni.

Hogy mennyire alapos készültséggel birhatnak egyes szerzetes tanárok, következtethetni abból, hogy némely intézetnél csak october elején tudja meg a tanár mily szakból lesznek tantárgyai és hogy némelyek sokoldalú képzettséget nyerhessenek; megpróbálkoznak az összes tananyaggal, a hittantól kezdve végig a tantárgyak egész sorát előadják a legkülönbözőbb változatossággal. — Azt is hallottam, hogy néhol kalapból huzzák ki a tanárok a rájuk esendő tantárgyakat, de ezt nem hiszem.

Azután vannak oly szerzetesi iskolák is, melyek minden kritikán alul állanak, melyeknél tehát a javításra lehetőség sincsen; a hol a tanítás pusztán abból áll, hogy a tanár araszszal kiméri óránként a könyvből a leckeadágot.

A szerzetes tanárok azon részére, kik tudományuk és a tanítás körül szerzett kétségbe nem vonható érdemeiknél fogva, méltán köztiszteltben állanak, a felhozott vádak nem vonatkoznak, mindazáltal ezek érdemeinek elismeréséből nem következik, hogy a hibákat el kelljen nézni.

A szerzetesi fogadalom szerint az egyénnek vak eszközzé kell lennie mások kezében, a gondolkodási, önelhatározási, lelkiismereti és akarati szabadságot és önállóságot magában megsemmisíteni, mik pedig az embert sajátkép teszik emberré. — Ha a szerzetesek a Syllabus-féle ukázokat érvényeseknek ismerik el, akkor nem szabad a tudományokat művelniök s a kik ezt mégis teszik, kik Róma ellenében is terjesztőivé lettek a tudományok és felvilágosodásnak, azok világos ellenmondásban vannak saját állásukkal; — s e természet-ellenes életmód, tele szembeszökő visszásságokkal és ellenmondásokkal, nem érdemelne némi figyelmet a nevelés és tanítás érdekében?

A protestans felekezetek intézeteiről és tanáraitól szintén igaztalanság volna el nem ismerni, hogy a nagyobb gondolkodási és lelkiismereti szabadság élvezete folytán több tudmányszaknak ők adták meg nálunk az előrehaladáshoz a legnagyobb lendületet; — a szabad vizsgálat sürgetése és érvényesítése által a dogmatismus békóit szintén ők zúzták szét; szívesen elismerjük azt is, hogy az elnyomatás korá-

ban a hazafiúi érzést és a honi nyelvet ők ápolták és élesztették legmelegebben; tanáraik közül többen valódi díszére válnak a magyar tudománynak, de azt engedjék meg nyíltan kimondani, hogy némely tanodáik, a mint ma állanak, igen sok kívánni valót tüntetnek fel, melyek javítása az egész hazai tanügy érdekében is égető szükség volna. Legnagyobb baj itt is, a hazánkban rendszerint minden tudományos igyekezetet elsorvasztani szokott szegénység; ebből származik a legtöbb hiba és visszaélés. Nem hallgathatom el azt, hogy némely protestans felekezeti tanodánál, különösen az érettségi vizsgával, lelkiismeretlen pénzüzetet csinálnak. A türelmetlenség sem hiányzik.

Könnyen tétethetnék azon ellenvetés, hogy mindezek mende monda után felkapott alaptalan vádak; s bár úgy lenne; senki jobban nem szeretné, ha e részben megcáfoltatnám, mint én. Igaz ugyan, hogy írásbeli okmányokkal adatokat itt nem mutathatok fel az elmondottak bizonyítására, mivel ily természetű dolgokról nem is szokás okmányokat kiállítani, de a mi évek óta annyiszor s oly általánosan emlegettetik, a mi hirlapilag többször szóba hozatik s a miről közvetlen tapasztalást is szerezhetni, az már több a mende mondánál, arról hallgatni annyi, mint a visszaéléseket helyeselni. — Ám cáfoljanak meg, de alaposan, — én akkor szívesen visszavonom mindazt, a mit elmondtam, mert roszakaratu gyanúsításnak vagy felekezeti gyűlöletnek részese nem vagyok és nem is leszek. — *Szükségesnek tartottam ezeket szóba hozni, hogy ha pusztá rágalmak, akkor semmisíttessenek meg a nyilvánosság előtt, mert így hallgatással mellőzve, a tanügy végtelen kárára, állandólag fentartják magokat.*

A tanszabadság ürügye alatt nem kell megengedni, hogy a hibák és visszaélések rendszeresekké legyenek; ez nem tanszabadságra, hanem szabadosságra vezetne. A tanszabadságnak szabályszerűséggel és renddel kell összekapcsolatni. Szükséges, hogy az erről hozandó törvények kivétel nélkül minden tanodára kötelezők legyenek, hogy továbbá ne csak papíron álljanak, hanem tetteleg is érvényre emeltesenek. A mely tanintézetek azután a törvényhez nem alkalmazkodnak, ne nyerjenek nyilvánossági jogot, ne legyenek bizonyítványaik érvényesek.

A községeknek saját költségökön fentartott iskoláik körüli eljárásban minden dologra nézve alkalmazkodniok kellene az általánosan érvényben lévő államintézeti szabályokhoz.

És mindezek olyannyira megszokott dolgok, hogy már fel sem tűnnek, pedig még e bajokon gyökeresen javítva nem lesz, középiskolai tanügyünk emelése lehetetlen. Egyelőre jónak látnám, ha a kormány határozatilag kimondaná, hogy érettségi vizsgálatot tartani és erről érvényes bizonyítványt kiadni nincs joguk azon tanodáknak, melyekben a tanári karnak legalább is nagyobb része okmányilag nem mutathatja ki szakképzettségét.

Általános panasz, hogy nincs Magyarországon elég és alkalmas tanerő; — ez természetesnek látszik, az ezen állással járó kedvezőtlen körülmények nem igen vonzanak e pályára, sőt vannak a működők közül olyanok is, kik anyagi helyzetök javítása érdekében életpálya változtatásról gondolkodnak. Az igazat megvallva, néha bennem is ötlöttek fel ilyféle gondolatok; ha azonban a megválás jut eszembe, érzem, hogy e pályától mégis nehéz volna elszakadnom, ámbár még eddig csak töviseit éreztem, — meglehet azonban, hogy e keserűséget másnemű szenvedések is fokozták. — Erős meggyőződéseim, hogy ha a tanítással foglalkozók sorsáról az állam jobban gondoskodik, még a jobb tanerőkben is válogatni lehetend. — Majd ha a holt kezekben lévő és jelenleg a házára nézve értéktelenül heverő roppant vagyon az állam részére lefoglaltatik, nevelés- és tanügyünket fényes helyzetbe lehet hozni és mellesleg megjegyyezve, akkor a pest-lipótvárosi basilikát is sikerülni fog akadály nélkül felépíteni.

V. A részrehajlatlan igazság megkívánja, hogy azon bajokat se fedezzük el, melyek közöttünk uralkodnak. Vannak a tanári karban oly egyének is, kik sem külső magukviseletére, sem tanári kötelességeik teljesítésére, sem a tanuló ifjúság iránti bánásmódjukra nézve nem válnak azon tanári testületnek diszére, melyhez tartoznak, pedig a közönség egyesek hibáiért, többnyire az egész tanári testületet szokta megróni. Nem hallgathatok arról, hogy némelyek anyagi előnyöket nem épen tiszta eszközökkel keresnek. A lelkiismeretlenség, részrehajlás egy állásban sem oly szemet szűrő, mint nálunk! — Menthetetlen hiba az, midőn egyesek a lecke-órákat könnyelműen megrövidítik vagy egészen el is mulasztják. Hát a készületlenség nem érdemel-e súlyos megrovást? s mit szóljunk a külső decorumot sértő botránys hibákról? Ha az illetőket saját kötelességérzetük nem ellenőrizi, nem sokat ér az igazgatói felügyelet sem. — Bár az érintettek csak egyesek hibái, mégis, minthogy ezek az egész testületre szégyent hoznak, jogot

kellene adni, sőt kötelességévé tenni a tanári karnak ezek ellenében úgy eljárni, hogy az ilyféle bajok vagy gyökeresen kiirtva legyenek, vagy az illető eltávolíttassék. — Minden iskolai, sőt ezzel összefüggésben lévő személyes ügyet is *nyilvánosságban* kívánnék a tanári kar előtt tartatni és az által testületileg elintéztetni, mert ha csupán az igazgató személyes felelősségére bízatik egy egész tanintézet ügye, akkor a többi tanárok az intézet érdekei irányában közönyösek maradnak; ezenkívül irigység, személyes boszu stb. e félek is kifejlődnek a testület bensejében. Az önmagáról megfélemedezőre az egész testület birói szava sokkal foganatosb hatású lenne, mint az igazgatói megintés.

A kölcsönös szeretet és egyetértés nagyon szükséges a tanítás és nevelés sikerének biztosítása végett is, mert nem elég, hogy a tanár szárazon hivatalos pontossággal teljesítse kötelességét, kartársairól tudomást is alig véve, hanem egymással kezét fogva, összhangzatos együttműködéssel kell teendőjét végezni.

Végtelen baj az, ha a tanári karban holmi kicsinyes fondorlatok, titkos agyarkodások, igazgatói góg, kölcsönös gyűlölet és dac fészkelik be magokat. — Ne tegye magát senki a pártoskodások részesévé, akkor minden ilyen kinövések magoktól is elmaradnak. Csak nem akarjuk magunk között a kolostori élet példáját követni, mely szerint a szerető testvérek az édes mosoly alatt titkos mérget készítenek egymás ellen. Ugyis elég keserőséggel jár életünk, minek bajainkat ily esztelenül szándékosan is tetézni.

Mire való ily dolgokat szóba hozni? mondhatná valaki; — egyszerűen azt felelem, azért hogy ne legyenek rejtegetett sebeink, orvosljunk mindent gyökeresen, mert elég rossz, hogy majdnem minden felekezetnek és testületnek, meg vannak a magok céhbéli titkai, melyeket nem szabad az avatlanok előtt felfedezni; nekünk ne legyenek ilyen természetű titkaink, tegyük feleslegessé és szüntessük meg az elvileg fenálló, de nagyon lealázó igazgatói titkos jelentéseket is, melyek alkalmazását csak nagy ritkán veszik ugyan gyakorlatba *némely* igazgatók, de érvénye azért még mindig fen van.

Néhány szót a tanítási módszerről is.

Nem egy tanárnál a tanítás pusztán egyik napról másikra való leckéztetésben áll. Némelyeknél egészen hiányzik egy öntudatosan alkalmazott és következetesen keresztülvitt tanítási vezérelv; kevés tekintet fordítatik a tanulók önálló munkásságának élesztésére is,

pedig az érettebb ifjakat hozzá kell lassankint szoktatni az öntanuláshoz is, hogy tudjanak magok lábán járni, és én ezt tartanám az önképző körök kizárólagos feladatának, nem pedig az üres verselgetési gyakorlásokat, melyek a felületesség mellett elbizakodottá, tetszelgővé teszik az ifjut és az alapos, komoly tanulmányozástól elszoktatják, mert a pillanatnyi sikert és szereplést így könnyebben vélik megszerezhetni, míg a komoly, alapos tanulmányokkal nem lehet oly nagy zajt csapni.

Nem csekély baj, hogy egyik tanoda a felvett tananyagra nézve, nincs öszhangzásban a másikkal; most, ha az ifju tanodát változtat, folytathatja-e jó sikerrel azon tantárgyat, melyhez a megelőző osztály nem készítette elő? ismeretei hézagosak, összefüggés nélküliek, értéktelenek lesznek.

A tanításban nem az a cél, hogy minél több ismeretet töltsünk az ifju fejébe, hanem hogy a tudományok alapjaival megismertessük, az egyes tudományszakok organikus egységéről világos áttekintést nyújthassunk, mi pedig a kiterjészkedő részletezések és szórszálhasogatások mellett, lehetetlen. Ugy kell az alapot megvetni, hogy a további önművelésre a helyes utat maga is megtalálhassa. Lexicalis ismeretekkel nem szokott az alaposság együtt járni. Több gondot kellepe a *gyakorlatiasságra* és az *ismereteknek az életben alkalmazhatóságára* fordítani.

Némely tankönyvek a tanuló felfogásának körét felülmulják, mi nagy hiba, pedig nézetem szerint könnyen lehetne itt segíteni az által, hogy ezeket jobbakkal helyettesítsük; — az újabban megindult tankönyv irodalmi munkásság nem egy kitűnő iskolakönyvet hozott létre, mi világos jele annak, hogy a magyar tanügy nem szűkölködik szakértő lelkes tanároknak és így a pesszimistikus feljajdulások mellett sem kell kétségbeesnünk a hazai tanügy felvirágzásáról, ha részünkről az erős akarat, buzgalom és kitartás nem fognak hiányozni.

Nem csekély bajnak tartom azon körülményt sem, hogy némely tanintézetből az ifjuság nagy számmal elvándorol egyes tanárok túlszigora vagy helytelen bánásmódja miatt, a mi azután az egész intézetre kedvezőtlen itéletekre nyújt alkalmat. Azt vélem, hogy türelemmel és szeretettel biztosabban lehet az ifjakra hatni, mint szükség nélküli túlszigorral vagy nyers bánásmóddal. — Véghetetlen baj az is, midőn a tanuló némely tanárát ellenségének tartja; az ily feszült

viszony eredménye vagy durvaság és dac vagy pedig servilismus szokott lenni.

VI. A nevelés ügyére vonatkozó megjegyzéseimben főtekintettel leszek társadalmi életünk hibái- és ferdeségeire, — ezen szempontból kívánom látszólagos kitéréseimet is tekintetni.

A jelen nevelési rendszer egyik főhibája, hogy az ifjúságot korai érettségre készíti. A jobb módúak gyermekeinek világért sem volna szabad szegényebb sorsu kortársaik között elvegyülve, vidáman futkosni, csevegni s velök tán még a porban is együtt játszani. — Ha természetökhöz képest jó kedvök kissé zajosabban tör ki vagy mozdulataik- és tetteikben kissé élénkebbek, szüntelen higgadtságra, csendességre intik, korholják, ezerféle utasítást és parancsot adnak nekik, miáltal végre élettelen fabábokká lesznek. Én azt óhajtanám, hogy a míg gyermek a növendék, legyen gyermekes. — A másik túlzás a gondatlanság, mi által a gyermek egészen elvadul. Pedig a kellő közepet nem oly nehéz eltalálni.

Nem képzelhetek semmi természetellenesebbet, mint egy 15 éves gyermekphilosophot; — sokkal jobban szeretném, ha felsőbb osztályu növendékeink is vidám, zajos, lelket testet élesztő labdázás, versenyfutás, birkózás, korcsolyázás, uszás, csolnakozás és több efélével töltenék szórakozásra szánt idejüket, mint kávéházak füstös légkörében billiárd és kártyaasztal mellett, vagy illatos női szobákban szerelmi ömlengések közt holmi semmiségekről szellemdús fecsegést folytatva betanult üres kifejezésekkel. Nem mondom, hogy a művelt nők társaságát egyáltalán kerülje az ifju, sőt azt tartom, hogy sok ifjut az elaljasodástól épen ily társaság ment meg, de annyi mégis áll, hogy a mely ifju folyton nők körében él, tett- és akaraterejét, valamint munkakedvét is elveszti. Azt meg épen elszomorító jelenségnek tartom, hogy a kis diák sem véli már magához illőnek a labdázást és egyéb vidám gyermeki játékokat. Nagy nyereségnek tartanám, ha ezen elavult játékokat valamiképen sikerülne újra divatba hozni; igen, de a labda pl. ablaküveget törhet, a vig gyermekzsivaj pedig egynémely mogorva mysanthrop vagy ideges nő hallérzékeit sérti, tehát nem kell megengedni a labdázást.

Napjaink erkölcsi sülyedését nem szabad közönyvel néznünk, kivált midőn az közéletünkben is oly ijesztő jelenségekben mutatkozik. Említsem-e a hűtlenséget és lelkiismeretlenséget? melyhez hasonlót

Europa többi országaiban alig tapasztalhatni, — vagy hol költenek csupán ellenőrzési hivatalokra negyedfél milliót?! — Szükséges-e felhoznom azt, hogy hazánk az igazságszolgáltatást illetőleg a külföld előtt igen rossz hírben áll, mert az igazságot nem osztják sehol tán a világon oly drágán, részrehajlólag és halogatva, mint minálunk s mert a ravasz ügyességgel harcoló chicane elől a jogosságnak is hátrálnia kell. — Említsem-e a nepotismus uralmát? mindenki tudja, hogy a való érdemnek a protectio kegyence előtt vissza kell vonulni napjainkban. — Ma erejének és hivatásérzetének megfelelő hatáskört a legnagyobb erőfeszítéssel sem küzdhet ki magának a lelkesülő jóakarata, ha nyaka és dereka nem elég hajlékonyak, vagy nincsenek protectorai. Ezekből látszik, mennyire szükséges volna nálunk is egy Zorilla-féle kormányférfi, ki igen sok hivatalos állású ember lelkiismeretlenségén, hanyagságán és tudatlanságán segíteni akarna és egyszersmind képes is volna.

A hivatali állások pusztja üzleti eszközökké lesznek s ezek összehalmozásából nem természetesen következik-e az elhanyagolás, tág lelkiismeret? miből ismét nem szükségképen, folyik-e a közügyekben oly gyakran tapasztalható ziláltság is?

Ezeket csak azért hozom fel, hogy kitüntessem, miként a nevelés és különösen az erkölcsi érzés emelése mennyire szükséges ma, pedig nem egy tanár van, ki különösen a felsőbb osztályokban csupán szaktárgyának minél tökéletesb előadására szorítkozik és ezen egyoldalú buzgalmában a nem kevésbé fontos nevelészet momentumokról egészen megfeledkezik.

Tapasztalja minden ép erkölcsi érzéssel bíró ember, hogy a légkör nyomasztó kezd lenni: önzés, szeretetlenség, ambitio, pénzhasználat, fényüzés, kicsapongás, cím- és rangkórság s a kor egyéb sebei is mind az erkölcsi süllyedés kiáltó jelei. És e sebeket nekünk is kitelhetőleg gyógyítanunk kell a nevelés által, mert hiszen *az ifju nemzedéknek azon része, mely hivatva van a jövőben szerepelni, mind a mi kezeink között készítették elő pályájára*, neveljük tehát úgy őket, hogy társadalmi életünk regenerációját képesek legyenek kiküzdeni. Azon erkölcsi alapon nyugvó műveltségnek legyünk terjesztői, melyről t. elnökünk mult pécsi közgyűlésünkön oly bensőséggel és oly tanulságosan szólott. E feladat teljesítése legszebb és legnagyobb szerű küldetésünk. Ne nyugodjunk bele a dolgok jelen folyásába azon gondolattal,

hogy ezt a korszellem hozza magával, hanem küzdjünk ellene, egyesített erőink kétségtelenül jó eredményeket vihatnak ki. — Nem zörd, puritán erkölcsiséget követelünk, az élet minden örömeinek megvetésével, azért nincs is lehetetlenség törekvéseinkben.

Mondhatná valaki, mindezek már nagyon sokszor elmondattak, tehát nem újak; — igaz, úgy van, — de fölösleges-e ezeket ismételve még többször is elmondani? én azt felelem nem, és mindaddig nem is lesz felesleges, míg a kívánt eredményt ki nem küzdjük szívós kitartásunkkal. Adja Isten, hogy ne sokáig kelljen már ezentúl e dolgokat ismételve emlegetni!

Ezen kis kitérés után folytatom elmélkedésemet.

Gondolkodási és lelkiismereti szabadságra alapított erkölcsös nevelést kell az ifjuságnak adni: szabadságot sürgessünk, mert semmi annyira el nem aljasítja az embert, mint a szolgálékiség, de sürgessük a szabadságot, az önálló jellem kifejtését azért is, mert az iskolából az élet nyílt színpadára kilépve az ifju vezető nélkül marad, — legyen hát ekkor biztos kalauza saját lelkében. — Loyaltást kívánok az ifjak keblébe oltani, mert a törvény betűit vagy a társadalmi convenientiákat tiszteletben tartani és egyedül a közvélemény és uralkodó előítéletek kívánalmaihoz alkalmazkodni, nem elég. Ki jó hirneve fentartására nézve mindig csak a külső látszat megmentésére szorítkozik, nem lehet valódi loyális; — azon finom becsületérzetet kell az ifjubar felkelteni, mely ösztönszerűleg készíti nemesb indokokból intézni tetteit, mely tiszta önérzetének szavához és nem a mindennapi emberek felületes ítéletéhez alkalmazkodik.

Általános szokás ma a valónak hiányát látszatos és hacsak lehet kiáltó külsőségekkel pótolni; nagyon sokan vannak, kik többnek akarnak látszani, mint a mik, — innen az üresség és felületesség, mely pedig tolazkodó követeléssel igyekszik mindig a felszínre jutni. Arra szoktassuk az ifjuságot, hogy különbséget tegyen mindig a való és látszat közt, ekkor megtanulván a munka értékét is becsülni, nem fogja kívánni, hogy érdem nélkül adják meg neki az elismerést.

Magát felvilágosodottnak hirdető korunkban még mindig szerepel a türelmetlenség; igaz ugyan, hogy erre, az ellenvéleményekkel szemben, minden erős meggyőződésű emberben megvan a hajlandóság, — mégis az intolerantia mind a politikában, mind a tudományban és vallási meggyőződésben bizonyára éretlenség jele. Egyenlőséget

kívánni a gondolkodás- és érzésmódban, képtelenség, de nem is találhatni két egyént sem az összes emberiségben, kik mindenről egyenlőleg vélekednének, miből világosan kitűnik, hogy a politikai és vallási merev dogmák az emberi észszel összeférhetlenek, hiába igyekeztek ezeknek az inquisitio kemencéi és a forradalmi guillotine-ok, továbbá a despotismus börtönei és gyilkai érvényt szerezni, sőt ellenkezőleg tapasztaljuk, hogy véleményei- és elveiben mindenki bizonyos fejlődési fokokon megy keresztül: minden gondolkodó ember átmegy ugyanis Plato, Rousseau, a francia forradalom, a materialismus, Saint Simon s a t. vagy az ezekkel ellentétes bölcsészeti elveken s van-e egyetlen ember is, ki egyben másban skeptikus ne volna? Lehetetlenség továbbá, hogy e különféle stádiumok átélése közben minden egyes önálló ember egyidőben jusson ugyanazon fokra, miből ismét világosan következik, hogy meggyőződéseinek és elveinek, ha azok mindjárt a legjobbak volnának is, senki erőszakkal általános érvényt nem szerezhet tartósan, mert embertársainknak saját természetükből szükségképpen folyó gondolkodás- és érzésmódját megváltoztatni csak jóakartu, önkényt elfogadott felvilágosítás és jobb meggyőződésre bírás által lehet, — ezen persuasion kívül, az emberiséget erőszakkal boldogítani kívánók minden egyéb fegyveri bűnösek, épen úgy, mint a roszaķaratu demagogoknak a nyers tömeget elcsábító törekvései. Óh ha a társadalom ezen ördögeitől megszabadulhatna és azon szörnyetegeket is lerázhatná magáról, kik gonosz üzelmeik által a népeket időnként egymás vérébe fojtogatják, — minő egészen más lenne az élet!

Saját meggyőződését elhazudhatja az ember, de ezen ellenmondás több bajnak szokott okozója lenni, mint az önkénytelen, de nem türelmetlen tévely. A gondolkodásnak és erkölcsi érzésnek alaptörvényei mindenkinél azonosak, tehát a részletekben mutatkozó vélemény különbség mellett is fenállhat a társadalom, csak a szívtelenség, önzés, uralomvágy és főkép a türelmetlenség legyenek kiirtva, ezt pedig a törvény és fegyver soha, csupán a *nevelés* teheti!

Lockenak e füzet élén jelszóul álló szavai szerint az emberek kilenc tized része nevelés által lesz azzá, a mi, jóvá t. i. vagy rosszszá, hasznossá vagy haszontalanná; — ha ezen állítást elfogadjuk, akkor annak jelen viszonyainkra alkalmazásától és a belőle folyó következtetésektől sem kell visszajedni. — *Eddig majdnem kizárólag a pap-ság befolyása alatt állott a nevelés és tanítás s mit hozott ez létre? —*

erkölcsi súlyedést, züláltságot és fel sem számítható egyéb bajokat. — Kérdés — tanácsos-e, megengedhető-e ily tapasztalatok után, befolyásukat továbbra is érvényben hagyni?

VII. Átmegek tanügyünk egyéb kérdéseire.

Tantervben nem elég a pusztá elmélet, a gyakorlati célszerűség-és kivihetőségre kell a fősulyt fektetni. — Történtek kétségtelenül jó szándéku reformok, így a reáltudományok alaposabb oktatása kívánatik a gymnasiumokban is, rajzolás, gymnastika, gyorsírászat mind igen hasznos dolgok; — más részről magánál az ifjuságnál is mutatkozik igyekezet, különösen az önképző körökben (melyek megérdemelnék, hogy rájuk nagyobb gond fordítottassék), — az eredmény mégsem felel meg a várakozásnak. Nagyon jó volna minden irányban lehető legtökéletesb kiképzést adni, de a kivitel igen nehéz; látjuk, hogy a reáltárgyak nagyobb mérvbeni kiterjesztése csökkentette a gymnasiumi alaptárgyakat. Nem tartom helyesnek azon törekvést, hogy a gymnasium a reáltanodák tananyagát is felölelje magába; — szorosb válaszfalat óhajtanék a két irány között s ha a tananyagra nézve szűkebb körűek lesznek is tanodáink, de bizonyára alaposb kiképzést adhatnak.

A jól intézett reformok eredményei azonnal szembeötlő jelenségekben szoktak mutatkozni, példa a népiskolák rendezése, mert bár az intézményből még sok csak papiron áll, még sok a javítani való hiány, mégis elmondhatjuk, hogy e pillanatban Német-, Svédország, Schweiz és Belgium kivételével alig áll valahol jobb karban a népnevelés, mint nálunk, mert az utolsó népszámlálás után kitűnt elszomorító tények még a multnak hagyományai. — Nem tartoznék ugyan tárgyamhoz, de mellesleg mégis megjegyzem, hogy bár kormányunk igen jól gondoskodott a tanítójelöltek kiképeztetéséről, alig fogja ennek az ország hasznát vehetni, azon egyszerű okból, mert e jól kiképzett egyének nem lesznek hajlandók 200—300 forintos állomásokra menni, mikor egy hivatalszolgának is jobb fizetése van. Sokkal nagyobb baj ez a sanyaru állapot, mint az, hogy a tanfelügyelők egy része nem szakértő, mert ha a jóakarát nem hiányzik bennök, idővel beletanulnak a helyes ügyvezetésbe, de az önfentartási ösztön követelményeit szép szavakkal nem lehet elnémítani.

Hogy az alsóbb iskolák emelkedése nagyon érdekel bennünket, igen természetes, már csak azért is, mert a középtanodák onnan kap-

ják tanulóikat, kik ha ott kellő előkészültséget nyertek, emitt sokkal gyorsabban és sikeresebben előrehaladhatnak.

A középtanodák végleges reformja még mindig késik, pedig óhajtandó volna, hogy egyszer már ezekre is kerülne a sor, különösen pedig a gymnasiumokra, mert a reáltanodák sokkal szerencsésebb helyzetben vannak. Kívánatos volna, hogy az eszközrendő újítások ne csupán lényegtelen külsőségekre szorítkoznának, hanem az egész tanügyet ujja alakítanák, a Tanáregyleti emlékiratokat is figyelembe véve. A tanhatóság és tanári karok érintkezésében pedig én a mostani szárazon hivatalos viszony helyett, bizalmasb, közlékenyebb érintkezést óhajtanék. Azon föltevés, hogy a kormány intézkedései iránt néha nyilatkozó ellenvélemény csak ellenzékeskedési viszketegből származik, a kölcsönös bizalmat gyengíti meg. Az administratióban több következetességet, az ingadozások és próbálgatások helyett több határozottságot és különösen több részreahajlatlanságot kívánnék, mert a kormánynak nemcsak joga, hanem kötelessége is a felügyelet és ellenőrködés, melyet nemcsak egyik másik, hanem valamennyi tanoda irányában gyakorolnia kell, hogy egyes tanárok vagy tanintézetek mulasztásai miatt ne legyen kénytelen az egész magyar tanári kar a külföld előtt pirulni, mint a mult télen a st. pölteni intézet vádjai miatt. Annyit ez esetet illetőleg, vigasztalásunkra mégis elmondhatunk, hogy ismervé szomszédaink testvériszeretét, a vád túlzásaiból igen sokat le lehet vonni; annyira még sem maradtunk hátra, mint a hogyan ott hiesztelni szeretik; — egyébként ha e vád a Rajna vagy Spree vidékéről jönne, még volna értelme, de innen a tőszomszédságból ily dolgokat nem igen hányhatnak szemünkre.

A bizonyítványoknak évenként négyszeri kiadása nem mutatkozik oly célszerűnek, mint sokan vélték; a szülők most sem érdeklődnek jobban gyermekeik szorgalma- és előmeneteléről; — az érdemjegyeknek pedig könnyen hamisítható számjegyekkel jelezése, azon tapntatlan fenyegetéssel, hogy a hamisító kizáratk, épen nem helyeselhető; — egyébként e minta készítője alig ilt valaha tanszéken, mert különben tudhatná, hogy egy népes 60—70 főre menő osztályban egy rövid időszak alatt lehetetlen minden tanulóról biztos ítéletet mondani, mitől következik, hogy a bizonyítvány részben pusztá fictio lesz. Egyik évben egy bizonyítvány kiadása kívántatott, most meg négy is kell: mire való ez?

A tantermek és iskolai felszerelés nem egy tanintézetben még sok kívánni valót hagynak fen, azonban ide is pénz kellene, pedig az örökös refrain erre az, hogy „nincs“.

In camera charitatis legyen szabad kimondani, hogy részünkről sem ártana egy kissé több kifelé ható munkásság és érdeklődés; — nem azt akarom ezzel mondani hogy könyvek közé temetkezzünk s valami homályos értelmű tudományos jargonnal mystificáljuk környezetünket, mint sok német professor, hanem azt, hogy tudomány tekintetében az állásunknak megfelelő színvonaltól senki el ne maradjon. — Jó volna újra divatba hozni azon jó szokást, hogy az évi értesítőben egy egy tudományos értekezés is közöltetnék, fölváltva évenként más más tanártól, mint sok helyen csakugyan történik is.

A tankönyv irodalom szerencsés lendületet vett, csak a monopoliumtól távol maradjon; e haladás annál inkább méltatandó nálunk, mivel tudományos könyveink állapota szájalomra felhívó részvétlenséget mutat. Ezen ok készlet egyszersmind önművelésünk eszközlésében sokszor idegen nyelvű könyvekhez folyamodni; nem lesz felesleges tehát arról is szólni, mely nemzet tudományos irodalma lehetne ránk nézve leggyümölcsözőbb. — A német irodalom tudományos műveinek egy jelentékeny része a homályos, ködbe burkolt mélység, kétes értelmű műkifejezések, emésztetlen eszmék, kifejtetlen irányok miatt, ránk nézve alig hasznavehető, ha azonban minden német tudós Göthe és Humboldt világosságával írna, kivételt nem tennék, de így az eklekticizmust ajánlom, a tér így is elég nagy marad, mert a német tudomány gazdag kincstára az egész művelt világ számára bőven ad élvezhető eszközöket is.

A francia és angol irodalom kevésbé ismeretes, nemcsak a távolság, hanem véleményem szerint azon körülménynél fogva is, mely szerint sok német tudós ezen nemzetek tudományos törekvéseiről kicsinyileg szól s ha elismeri is érdemeiket, oly protectori, vállveregető modorban teszi, hogy a német tudományt ily alkalommal is titáni nagyságban emelhesse ki. Ezen irodalmak belérték, külterj és gazdagság tekintetében egyenlő színvonalon állanak, sőt a franciának könynyűsége, kedves világossága és vonzatos kelleméért, az angolnak egyszerűséggel kapcsolt hatályosságáért némely tudomány szakra nézve előnyt adnék. Vegyük pl. a philológiát; a német művek subtilis szórshálhasogatásain és meddő tudákosságán néha még a szakértő is elal-

szik; a francia ilynemű munkák pedig még a laikusban is érdeket tudnak gerjeszteni és nem kevesebb mély, alapos tudománnyal irattak. Gladstone „Juventus Mundi“-ja minden részletében tanulságos és gyönyörködtető, míg a németeknél űzött olyféle tudomány, mely pl. arról értekezik Odysseus hajója mily szegekkel volt összetákolva, egészen közönyös és fölösleges. Véleményem oda megy ki, hogy a francia irodalomnak elsőséget kellene adni a német felett, kivált ha figyelembe vesszük, hogy a tudomány fejlődésének iránya mennyire függ az illető országok politikai helyzetétől, tudva azt, hogy még mindig inkább Franciaországtól, mint a német császárságtól kell várnia Európának regeneratioját, mert míg emitt katonai despotismusra, addig Franciaországban fegyelmezett köztársaságra van kilátás, a mely pedig a *gyakorlati értékű* tudományt és felvilágosodást sikeresebben emelheti és terjesztheti. De ezenkívül is a francia tudomány sokkal inkább illik természetünk- és eszünkhöz, mint a német.

IX. Szóljunk egyletünkről is. Az egylet tagjainak száma évről évre növekedik és ez örvendetes dolog, de azon körülmény, hogy a tagok legnagyobb része csak előfizetője az egyleti közlönynek, s a jelenlegi helyzetben nem is lehet más, már kevésbbé vigasztaló. A helyzet javítására itt is kellene valamit tenni. — részemről célszerűnek vélném, a vidéki városokban is működő fiók egyleteket szervezni, melyek a fővárossal összeköttetésbe lépnének s melyekben a helyi tanoda ügyei megvitattatnának és elintéztetnének; így a tanár egyleti működés bensőleg összeforrna a hivatalos tanári teendőkkel. A testületi szellem élesztésére is hasznos volna ez, mert az egység helylyel közel igen laza, néhol meg majd egészen hiányzik.

A tanár egyleti tagok laza összeköttetésének egyik oka az volna állítólag, hogy a fővárosi tanárok bizonyos felsőbbséget követelnek magoknak a vidékiek felett, ezt észlelnem még nem volt alkalmam, csak hallomás után mondom, de ha csakugyan van valami a dologban, bizonyára baj, mert a testvériség elve csak az egyenjogúság kölcsönös elismerése mellett állhat fen. A kicsinylés az önszeretetet és hiúságot támadja meg, azért legnehezebben bocsáttatik meg, ezt pedig a bírálatoknál is figyelembe kellene venni, mi mellett azért a szigorú igazság és részrehajlatlanság elve is sértetlenül fenmaradhat. Legnagyobb baj mégis a közöny.

Az egylet fontosságáról nem minden tag van egyenlőképen meggyőződve, mert míg sokan távol vidékekről utaznak fel Pestre a közgyűlésben résztvevők, addig a helybeliek közül néhányan felé sem tekintenek az egyletnek.

X. Kivánatosnak tartanám, ha az egyes tanintézetek igazgatóit az illető tanári testületek magok választanák meg szótöbbséggel bizonyos időtartamra, pl. három évre; az eszme nem új s a hól ususban van, célszerűnek is mutatkozik, tehát a példa veszély nélkül követhető.

A főigazgatósági intézmény nem látszik elkerülhetetlenül szükségesnek, mert sok esetben alig több, mint igató és kiadó hivatal, pusztán késleltető közvetítő. A szükséges rendeleteket a ministeriumból közvetlenül ki lehetne adni, mint néha csakugyan meg is történik. Az időnkénti iskola látogatásokat szakértő ministeri kiküldöttek tehetnék, kik az érettségi vizsgákra is elmennének elnökösködni. Őt nagy és költséges apparatussal kevesebb lenne, a nélkül, hogy azért az ügyek menete fenakadna, helyettök a ministeriumban egy külön osztályt kellene felállítani, mi a középtanodai ügyek egyenletes menetét is előmozdítaná, kivált ha a tervezett iskolai tanács is létrejön.

XI. A felnőttek oktatása és a népies felolvasások kérdése szintén igen közről érdekelnek bennünket. Egyike ezen intézmény a közoktatási ministerium legszerencsés kísérleteinek; gyakorlatilag is életre valónak bizonyult be, mert az első kísérlet ujdonságához képest, az eredmény kielégítő, mi örvedetes bizonyosága annak, hogy népünkben kétségtelenül megvan a vágy és fogékonyság a művelődésre. Nincs tehát egyéb hátra, mint a férfias kitartás és a szerzett és szerzendő tapasztalatok nyomán ezen intézménynek minél rendszeresb szervezése és állandósítása. Ne legyen a tudomány többé céhbeli kasztok rejtegetett kincse, hanem közbirtoka az összes polgárzatnak, erre törekszik minden mivelte nép, mert a népszerű felolvasásokban a legmagasb tudományos kérdések is nyílnak megmagyaráztatnak és terjesztetnek.

Gambetta közelebb Bordeauxban tartott beszédében különösen hangsúlyozta azon állítást, hogy minden társadalmi válságnak a tudatlanság az oka, miből következik, hogy az oly természetű rázkodások is, milyenek legközelebb Franciaországra annyi vést hoztak, nagyrésztben szintén csak a közművelődés és közerkölcsiség emelése és terjesztése által háríthatók el; ezen állítást a tapasztalat is igazolja,

mert Poroszországot a tan- és nevelés-ügynek virágzása azon szerencsés helyzetbe hozta, hogy nem kell ily belzavaroktól rettegnie.

E rövid célzással a felnőttek oktatásának társadalmi fontosságára kívántam mutatni.

A népies felolvasások egyik feladata a polgári jogok- és köteleseégekről is felvilágosítani a népet s ilykép előzni meg minden válságot; és erre főképp nálunk van nagy szükség, mert a közügyek iránti közönyösség sehol nem oly nagy, mint nálunk; sokan könnyelmű henyéségből elhanyagolják polgári jogaik gyakorlatát, ezek azután rendszerint polgári kötelesegeik teljesítésében is épen ily lanyhák szoktak lenni. Másutt a polgári jogok élvezhetését nehéz küzdelmekkel vívják ki, nálunk sokan a készet sem használják fel.

A főnebb érintett társadalmi bajok, mondhatná valaki, tőlünk még nagyon távol vannak. A bajt azonban nem kell kicsinyleni; a nagyobb szerű társadalmi zivataroknak hullámai hozzánk is elcsaphatnak; — nem is alaptalan az összes európai kormányok félelme az „Internationale“-tól, mely azonban csak akkor lehet veszélyes, ha a népben nyers tömeget nyerhet rendelkezhető eszközül.*) Azon kell igyekezni, hogy a nevelés és tanítás által ily nyers tömeg létrejöttét megakadályozzuk s ha ez sikerült, e veszélyes kérdés félig meg van oldva (a kérdés másik fele egészen más természetű lévén, nem tartozik körünkhöz). Igaz ugyan, hogy népünk józan észjárása és ép erkölcsi érzése még megóvhatnának a nagyobb társadalmi rázkódásoktól, de a közénk mind nagyobb számmal települő és fajunkat háttérbe szorítással fenyegető idegen elemek a veszélyt utóbb mégis ránk hozhatják; azért nemzetiségünk megmentése és közműveltség általi megerősítése, politikai tekintetekből is szükségesnek mutatkozik, ezt esz-

*) Bár másrésről roszalást érdemelnek a rendőrségnek alaptalan félelem- és indokolhatatlan túlbuzgóságból származó támadásai az egyesek személyes szabadsága ellenében, még akkor is, ha a gyanu alapos volna, mert míg az elvek pusztán véleményekként állanak fen, addig a társadalmat nem veszélyeztetik, gyakorlatilag érvényre emelni pedig ilyeket titokban és egyszerre nem lehet; tehát a megelőző fenytő intézkedésekre épen semmi szükség nincs. Vagy kinek volna joga engem pl. azért üldözni, hogy elvileg a köz-társaságot jobbnak tartom a monarchiánál? Az államnak csak az emberek tetteit, és nem egyszersmind véleményeit is, kell felügyelet és ellenőrködés alatt tartani, kivételt csak akkor engedhetni meg, ha a veszély bizonyos és előre látható.

közölni pedig csak a *felbőttek oktatása és népies felolvasások*, valamint jó *népkönyvek* terjesztése által lehet.

XII. Az imént érintettek kapcsában, úgyhiszem, nem térek el tárgyamtól, ha a germanisatio ellen kezdett szellemi mozgalmat is értekezésem körébe vonom, mert e szép szellemi küzdelemben nekünk is van szerepünk mind a tanodában, mind pedig a népies felolvasások által a közönségben.

Főlölesleges volna azt vitatni, hogy nemzetiségünknek főkép a hazai nyelv és cultura a Palladiuma; világos az is, hogy a germanisatio ellen szintén leghatályosb fegyver a hazai tanügy minél nagyobb virágzásba hozása és népünknek hazafias oktatása, mi mostani közéletünk léhaságait is nagyon orvosolhatná. Itt is a közöny a legnagyobb baj s mellesleg megjegyezve, sajnos kórjelenségnek tartom az ugynevezett higgadtságnak azon nemét, mely még az ifjagnál is terjedni kezd, mi a közügyek iránti részvétlenségben, a minden szép és nagy iránti közönyösségben nyilatkozik, mit én apathiának, fásultságnak tartok.

A germanisatio nagymérvű terjedése, nem lehet tagadni, nemzetiségünket veszélylyel fenyegeti; az is világosan észlelhető, hogy politikai és társadalmi közéletünknek és az erkölcsiségnek súlyedése a germanisatio terjedésével párhuzamban halad, miért is minden tartózkodás nélkül kimondom, hogy én ebben oki és okozati összefüggést látok. Hogy a fővárosban uralkodóvá lett a német elem, még nem oly nagy baj, mint az, hogy vidéken a legmagyarabb városokban is ijesztő mérvben terjed. Közönyösségünk és azon félelem, hogy szűkkeblűeknek vagy türelmetleneknek tartatunk, a visszahatástól elriasztanak, pedig legkevésbbé sem méltánytalan azon követelés, hogy honi nyelvünknek itthon a megillető jogot megkívánhassuk a közénk települő idegenektől is, kiváltképen azok ellenében, kik nem is szellemi felsőbbiséggel hódítanak, hanem vakmerő erőszakoskodással tolakodnak közénk; — hiszen mindenki tudja, hogy nem annyira a művelt német nép civilisált része terjeszti a germanisatiót, hanem leginkább azon kétes jellemű üzérek, kik önhaszonlesésből, csak pénzt halászni jöttek közénk, és kik nem is a művelt német nyelvet, hanem holmi korcs, dísztelen fiaker dialectust terjesztenek közöttünk. És e zagyva nyelvért mi szép hazai nyelvünket elhanyagoljuk? Mert roszakaró ellen-

ségeink barbarnak kiáltották ki és kürtölik folyvást nyelvünket, azért szégyeneljünk magyarul beszélni?

A tiszteletre méltó nagy német nemzet jobbjai, kiknek művelt nyelvét tanodáink minden osztályában óhajtánám taníttatni, nem vágyódhatnak ezen germanisatorok hódításaira, kik szereplésökkel csak szégyent hoznak a német culturára és a romlatlan német nép erkölcsi önérzetét sértik, mert lehetetlen, hogy a többek közt pl. a pesti német zuglapok íróinak botrányos és szennyes üzérkedését közönyösen vegyék. Ha izraelita polgártársaink jobb része elfogadhatja a magyar nyelvet, sőt gyermekeit magyarosan neveli és taníttatja, miért nem utánozhatnák e szép példát a közöttünk élő németek is, mikor saját érdekök szintén erre készteni őket?

A kiknek anyanyelvök a német, ám éljenek vele magánkörükben, de ne kívánják, hogy a közéleti forgalomban a magyar többség hozzájuk alkalmazkodjék, inkább ők igyekezzenek megtanulni az ország nyelvét, melyben élnek, sőt meggazdagodnak. Ez oly természetes követelés, hogy külföldön ennek jogosultsága kétségbe sem jöhetne, ugyanazért fel sem tehető, hogy a külföld józan gondolkodói ezen törekvéseinket kárhozzatnák.

Franciaország sok próbán átesett és hosszas tapasztalatai után a nemzet jobbjai ma ismét azon meggyőződésre jutottak, hogy hazájuk regeneratioját a hazafiuság érvényesítése által lehet egyedül biztosan eszközölni, — és nálunk még most is vannak olyan emberi hüllők, kik a hazafui érzést, a honi nyelv szeretetét, idéetlen rajongásnak, bárgyúságnak és korlátoltságnak nevezik, — e vizenyős cosmopolitismus sietteti leginkább nemzetiségünk hanyatlását.

XIII. Néhány szót még az egyes tantárgyakról.

A nyelvek tanításában az időhöz és fáradsághoz képest, kevés az eredmény. — A classicus nyelveknél fölöslegesnek tartom azon aprólékos grammatikai szőrszálhasogatásokat, melyek a classicusok megértésére nem épen szükségesek, a szókötéstani subtilitások meg épen mellőzhetőek, annál is inkább, mert a tanuló e részletességeknek gyakran nem következetes alkalmazását, hanem épen megcáfolását találja némely auctornál. Én kizárólag arra fordítanám minden törekvésemet, hogy egyedül a classicusok helyes megértésére képesítem a tanulót és megkedveltessem vele az antik irodalmat, mert épen ez is a főcél, — a többi csak mellékes. — Ne akarjunk latin írókat képezni.

A görög nyelv tanítása, a mint ma kezeljük, nem ér semmit; ha a latin nyelvet irodalmáért tanítjuk, akkor a görög nyelvnek e tekintetből elsőséget kellene adni a latin felett. E nyelv kiszorulása veszteség.

A classikai remekművek magyarázatát illetőleg több önállóságot kívánnék. A tekintélyek feltétlen bálványozása a szabad nyomozást gátolja, pedig a philologia körül nálunk az áttekintést annyira nehezítő tömérdek idézés és a németekre minduntalan hivatkozás, divatossá kezd lenni. Nevetségesnek találom, midőn egy német tudós, azt akarja, hogy Homer az ő német észjárása szerint beszéltesse és cselekedtesse személyeit s a hol nem így tesz, hibául rója fel neki, pedig épen e részletekből ismerjük meg a hajdankort; — ily subjectiv felfogás mellett akármi is számtalan hibát lehet felfedezni. Nem mondom, hogy bűvárlataik eredményeit ne használjuk, de ne esküdünk szavaikra, legyünk ebben is eklektikusok és a dolog lényegéről magunk képezzünk magunknak önálló nézetet, közvetlenül az illető auctororból merítve; a mit pl. Sophoklesből magunk is kiészlelhetünk, arról minek a szomszédot megkérdezni? conjecturákat pedig és alanyias elméleteket, ha épen ilyenekben gyönyörködünk, magunk is képezhetünk magunknak tetszés szerint, legyünk egyben másban termelők is, és ne csupán fogyasztók. — Nem helyeslem az aesthetikai értekezésekben lábra kapott ama szokást sem, mely szerint némelyek az alapul felvett tárgyat csak kiindulási pontul használják subjectiv elméleteik tovább fűzésére és nem ritkán a tárgyhoz épen nem tartozó dolgokkal halmozzák el értekezéseiket és mintegy erőszakkal kényszerítik a remekírókat elméleteik igazolására, kivált, ha az ujnak és szokatlannak hajhászása az illetőt képtelenségek vitatására ragadja, mi pedig nem épen ritka eset. E tekintetben a franciák és angolok tanulmányozását ajánlom; — műveikben a philologiai kérdések szigorú objectivitással vitatnak meg, mi az eltévelyedés veszélyétől meg is óvja őket mindig.

A szövegkritikát csak annyiban helyeslem, a mennyire a remekírók helyes megértésére okvetlenül szükséges, mert nem a betűkre, hanem a szellemre kell a fősúlyt fektetni, mint ezt a francia és angol tanárok is teszik; a classicusok magyarázása alkalmával figyelmeztetni kell a tanulót a régi kor nagy jellemeire s fel kell világosítani, hogy ezen alakok nem pusztá eszményképek azért, mivel a mai *gőzkorszakban* már hihetetleneknek látszanak, hanem megtestesült valóság volt és ha ilyképen a classicusok által sikerül az erény szeretetét

megerősíteni, a szép, jó és nagy iránt lelkesedést ébresztetni, akkor sokkal inkább célt érünk, mint bárminő subtilis nyelvészkedés által.

Bár elismerem, hogy a nyelvtan magában is igen sok képező elemekkel bir, mégsem tartom ennek tanulását célnak, hanem csak eszköznek, mely a classicusok helyes megértésére vezet, a történeti és hasonló nyelvtudomány pedig nem a gymnasiumok, hanem az egyetemek körébe tartozik.

A történelemre nézve jónak látnám, ha az alsóbb osztályok valamelyikében az összes világtörténetből rövid áttekintés adatnék a tanulóknak, természetesen csak a legfőbb eseményekre szorítkozva, mégis úgy, hogy a válogatott részletek némi összefüggésben álljanak egymással. Ez előkészítés lenne a teljesb, részletesb történelmi tárgyalásra, mely ez után sokkal sikeresebben adathatnék elő. A mit a földrajzból a II. III. osztályban tanulnak az ifjak, később elfeledik; a tárgy fontosságánál fogva a felsőbb osztályokban ismételni kellene e tantárgyat, talán a történelemmel összekötve.

Az irodalomtörténetről Közlönyünkben előadtam már egyszer nézeteimet, a többi tantárgyakhoz szólni pedig nem lévén illetékes, befejezésül még csak egy tantárgyra hívom fel a t. közgyűlés figyelmét, melyről tudtommal még itt senki nem szólt, mert az noli me tangere természetű dolog volt eddig.

XIV. Az állami tanintézeteket közös iskolákká ohajtanám kinyilváníttatni, azaz felekezeti jellegüket eltörölni, miből természetszerűleg következnek a vallástannak a rendes tantárgyak sorából kitörlése és a tanügynek az ultramontán papi befolyás alul teljes emancipálása.

Ezen dologról is nyíltan kell egyszer már szólni; én azt vélem, hogy a bátor nyílt felszóllalás többet ér, mint a bölcs óvatossággal hallgatás vagy a gondos körültekintgetéssel rejtegetett homályos célzás. Nevén kell a bajt megnevezni, csak úgy leszen orvosolható.

Ime újabb támadás a vallás ellen! — kiált fel ily indítványokra a megbotránkozás színlésével a hegymögi tábor, mely bizonyos felekezet személyes érdekeit szereti a vallás érdekeivel azonosítani, összezavarni; de kérdem: vajjon az-e a vallás ellensége, ki jóhiszeműleg tisztába akar jönni lelkiismeretesen a dologgal és minden titkolódás nélkül mondja el róla véleményét, vagy azok, kik meggyőződésüket elnyomva magokban, hypocrita jámborsággal hódolnak az előítéleteknek, helyeslik a visszaéléseket, mert bizonyos érdekek így kívánják?

Ha pedig valaki álcájokat lerántani készül, azonnal félreverik a harangot, erőszakos boszuért kiabálnak, mert jól tudják, hogy tehetlenségökben nem képesek megcáfolni az ellenvetéseket, és azt is nagyon érzik, — (ha ugyan van még lelkiismeretök, mit a tények után jogosan kétségbe vonhatni) — hogy önmagokkal sincsenek tisztában — nincs is kényelmes módja az ellenfél elnémitásának, mint az erőszakos elnyomás, vagy azon szintén nagyon közönségesen használt; modor, mely szerint az ellenfélt veszélyes törekvésekről szokás gyanúsítani és azután üldözésért kiáltani, vagy pedig esztelen és nevetséges dolgokat tulajdonítani neki, a kifejezéseket elferdíteni, azután kigunyolni, ultramontán káromkodásokkal túlkiabálni, végre csupa keresztényi szeretetből jellemét és becsületét mérges epesárral beszennyezni. És mi ezért még tovább is rettegünk e nemtelen fegyverektől s türjük a nyomasztó igát, mely gondolat- és lelkiismeret szabadságunkat nyomja el!? És azoktól türjük, kik közt annyi erkölcstelen és hitetlen van?

Bátran elhíheti mindenki, hogy a polgári és társadalmi rendnek, valamint a közerkölcsiségnek fentartására, (pedig az államnak a köznevelésben csak ezekre kell tekintettel lennie, a vallási meggyőződéshez semmi köze) épen nem szükségesek a dogmák, különösen nem azon újdonsült dogmák, melyek a józan ész törvényeit meghamisítani töreksznek. — Tanodáinkban folyton érezzük azon ellenmondások által okozott visszásságokat, melyeket pl. a geologia és biblia, a logika és dogmatika, a physika törvényei és a képtelen csodák összeférhetlenségök folytán idéznek elő. — Kisebb nagyobb mértékben, e visszásságok miatt, mindnyájunknak küzdenünk kell egész életünkön át a szándékosan belénk plántált előítéletek ellen s így kell ennek jövőre is maradni?

Némák legyünk tovább is, épen mi, kiknek az ultramontánok ellen, mint a vallás legnagyobb ellenségei ellen, magának a vallásnak érdekében, küzdenünk kellene? Elnézzük, hogy a kereszténységet, képtelenségek és babonák rendszerévé tegyék, épen mi, kiknek hivatásunk a felvilágosodást és tudományt terjesztetni? — Törekvéseik világosan mutatják, hogy a vallás fenmaradhatását lehetlenné akarják tenni az által, hogy azt az észszel, felvilágosodással, szabadsággal és tudományyal kiengesztelhetetlen ellenkezésbe hozták; ha el nem némit-hatjuk egészen őket, legalább szorítsuk ki azon térről, hol legtöbbet

árthatnak, t. i. az iskolákból; — a küzdelem e felett nem leszen könnyű, a tért csak nehéz harc után fogják átengedni, mert jól tudják, hogy szellemi rabszolgákat itt szerezhetnek legkönnyebben magoknak.

A kik azt gondolják, hogy a békeség kedvéért maradjon minden a régiben, ha eddig hallgattunk, ne szóljunk most se, ne keltsünk magunk ellen zivatart; azok, vagy gondolkodni nem szoktak, vagy bennök a jellem és erkölcsi érzés igen gyenge lábon állhat, a jóhiszeműség pedig egészen hiányzik, szóval azok hypocriták.

Magától értetik, hogy csak az ultramontanokra célzok, mert papjaink jobb részétől az elismerést, sőt tiszteletet megtagadni, hálátlanság volna.

Az elmaradhatatlan vallási reformokban, a papság jobb részének, mely nemcsak magában, hanem itt, ott már nyíltan is kárhoztatja a visszaéléseket, feladata leszen az evangéliumi tiszta vallást és moralt az ultramontanizmus elferdítései és meghamisításai ellenében megmenteni s ha törekvéseiket jó siker koronázza, iskolai kényszerítő tanítás nélkül is meg lesz a vallásosság, melyet épen az ultramontan túlzások rontanak le az által, hogy képtelenségeiket erőszakkal akarják az emberekre rátukmálni, kik közül sokan a vallásból minden különböztetés nélkül elvetik a jót is a képtelenségekkel együtt.

Mily rosszul esik egy 10—12 éves gyermek kinlódását hallani, midőn a katekizmusból felel! — mintha csak úgy taláломra szótárból összeszedett szavakat recitálna el sorjában, a nélkül, hogy értené (maga tanítója sem érti) s hátha még a pokolbeli kénköves, szurkos fürdők lángjairól beszélnek neki?! — a képtelenségekkel eszét hozzák zavarba, az ijesztésekkel gyengéd kedélyét mérgezik meg, mintha csak szándékosan szellemi nyomorékokká akarnák tenni a gyermekeket. Nem hiányzanak az örültek házában sem olyanok, kiknek agyát ily dolgok zavarták meg. Első didaktikai elv a növendékekkel semmit meg nem tanultatni, mit jól meg nem ért, — a mi pedig a pokollal való ijesztést illeti, köztapasztalásból tudjuk, hogy ez senkit a rosztól vissza nem tart; e célra csak az erkölcsi érzés kifejezése és emelése az egyedüli sikeres eszköz.

Én a katekizmus helyet a *polgári kötelességek és jogok kátéját, észszerű erkölcsant* s ha lehet *egészségtant* kívánnék a tanodákba behoztatni; — a vallás maradjon minden családnak magán lelkiismereti belügye, mint Amerikában, hol pedig a vallásosság épen nem hiányzik;

— ha azonban a tiszteletre méltó amerikai bölcész-theolog Parker Theodor értelmében taníttatnék a vallás, ellene semmi kifogást nem tennék. A vallás millióknak egyetlen kincse és vigasztalása, szívtelen-ség ezt tőlük elrabolni, épen ezért tartom szükségesnek az ultramon-tanizmus ellenében annak megmentését. Vannak, kik úgy véle-kednek, hogy az új dogma nagyon beleillik a többi közé, egy absur-dummal több vagy kevesebb nem tesz különbséget, — én azt tartom a kinövéseket irtani kell, akár régiek, akár újak.

Társadalmi életünk és az erkölcsiség sülyedését a mai keresz-ténység sem feltartóztatni, sem orvosolni nem képes, mert eredetisé-géből egészen kiforgattatott és üres formalismussá vált, áldásos hatá-sát tehát nem gyakorolhatja az emberek lelkében, nem nyújt biztos erkölcsi alapot. Ma a kereszténység alaptanai t. i. a testvériség, egyen-lőség és szabadság, bizonyos helyeken, forradalmi jelszó gyanánt tekin-tetnek s ugyanazon elvek, melyekért a vallásszerző egykor keresztre feszítettett, ma is üldöztetést vonhatnak magok után. — A mai ugy-nevezett vallásos emberek legnagyobb részében a keresztény erényről igen hibás fogalmak vannak elterjedve: sokan azt hiszik, ha imáikat a nap bizonyos óráiban gépies pontossággal elmorzsolják, az olvasót gyakran ledarálják, pénteken húst nem esznek, a látványos szertartá-sokon megjelennek, gyónni járnak, a bucsu megnyerését szabálysze-rűleg kieszközlík, stb. már mindent megtettek, hogy az Istent *lélekben* és *igazságban* kell imádni és hogy a felebaráti testvérszeretetet az *alap-törvénye* a kereszténységnek, azt egészen figyelmen kívül hagyják, — ily meddő erények semmit nem érnek. Krisztus egy áldáshozó vallás alapjait rakta le, s a papság egy része ezen alapokra zsarnoki képja-lotát és kincstárát épített maga számára.

A másik szélsőség emberei a vallás elferdítéséből származott visszasságokat és a papság hibáit egyenesen a kereszténységnek róják fel, azért annak megsemmisítésére törekeshnek.

Mindkét szélsőség veszélyezteti a népeletet. — Erkölcsi alap nél-kül a társadalom fen nem állhat, ezen alapot pedig az emberiség leg-nagyobb része a vallástól nyeri. Az istenség és világ, az anyag és erő, a test és lélek eredete- és miségéről felállított különféle elméleteknek, továbbá a lét és nem lét, az élet és túlvilág rejtélyeit megfejteni törek-vő okoskodásoknak, az ezen titkok felfedezésére és megmagyarázására késztető ösztöntönszerű vágyaink adtak eredetet. — A mit epedve

őhajtunk, annak létezésében szívesen hiszünk is, sőt szükségesnek érezzük az igazságérzetünkkel ellenmondásban lévő visszásságoknak egy túlvilági életben leendő igazságos kiegyenlítését és elintézését. — *Az ész- és szívben minden embernek közvetlen adott kinyilatkoztatás*, az egyes emberek értelmiségének és erkölcsi érzésének többé vagy kevésbé kifejelett voltához képest, igen különböző tökéletességű ugyan, de lényegében mindenkinél azonos, de lehetetlen is, hogy az istenség azt, a mi az emberre nézve *lényegesen* szükséges, titokba kívánta volna burkolni és e miatt az embert örökre kétségek közt küzdeni engedné. Az ily értelemben vett kinyilatkoztatás a legbiztosb erkölcsi támpont, melynek elemeit pedig a hamisítatlan, tiszta kereszténység leg-tökélyesben egyesíti magában, ezt sem a Hegelféle philosophia, sem a tetszetős és azért nagyon csábító materialismus rendszere meg nem adhatja, tehát a vallás mellőzhetetlen marad; és mivel minden vallások közt a keresztény a legjobb, tehát, habár vele oly iszonyu visszaéléseket követtek el és követnek most is éppen azok, kik őreinek tartják magokat, még sincs okunk tőle eltérni, mert sem Mahomed, sem Mózes vallása nem alkalmas annyira az emberiség erkölcsi tökélyesedését és általában szellemi fejlődését előmozdítani, mint a valódi meghamisítatlan kereszténység. Mellesleg megjegyezve csupán a buddha vallást, a keresztény vallás idősb testvérét tartanám az őskereszténységgel egyenértékűnek erkölcsi hatásra nézve, nem ugyan a mai, szintén sokképpen elferdített, babonás szertartások és képtelen csodák közé temetett buddhismust, hanem az ősit, tisztát, mely dogmák és papság nélkül, a józan ész és romlatlan erkölcsi érzésen, a szeretet törvényén alapszik.

Vissza kell tehát állítani a valódi, hamisítatlan kereszténységet s ha ez meglesz, akkor bátran lehet az iskolákban a vallástant tanítani, de mai visszásságai és ellenmondásai mellett, ismételve kimondom, nem tartom e tantárgyat hasznosnak. — Meg kell tisztítani a kereszténységet a századokon keresztül ráaggatott idegen elemektől, *)

*) A reformmozgalmak általánosan megkezdődtek, a katholicismus titkos sebei felfedtetnek.

Europa katholicus népeit a vakmerő ultramontan üzelmek végre eszméltre kezdik ébreszteni, innen van, hogy a gyökeres vallási reformokra mindenütt előkészületek tétetnek. Angol-, Francia-, de különösen Olasz- és Németországban, amott a Florenben, emitt a Münchenben tartandó gyűlések

s ha e reformok sikerülnek, az állam és társadalom meg vannak mentve, mert sem az államhatalom részéről alkalmazott katonai vaskényszer, sem ábrándos, eszményi államelméletek, sem titkos összeesküvések nem segíthetnek a társadalom betegségein, sőt a szabadkőművesek zártkörű céhei sem sokat érnek a közerkölcsiség emelésére, pedig minél mélyebb leszen a sülyedés, annál jobban fogja érezni a társadalom az erkölcsi ujjaszületés szükségét.

Mindezek nem tartoznának szorosan ide, mégis elmondtam néze-teimet megelőzendő azon lehető vádat, mintha én a vallásnak indokolhatatlan ellenszenvből vak gyűlölője lennék, pedig biztos önérzettel mondhatom, hogy jobb keresztény vagyok, mint sokan, kik ilyeneknek hangosan vallják magokat.

Hogy végre mindezek mennyiben függenek össze a neveléssel, talán nem szükség részletesebben fejtegetni.

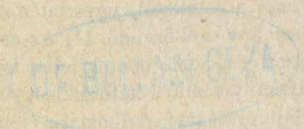
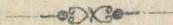
által, mely utóbbinál a heidelbergi előzetes tanácskozások progammja szerint, többek közt, a következő pontok is megvitatás alá kerülnek: 1) A község, mint az őskeresztény korban, maga válaszsza lelkészeit. 2) A lelkészek határozott fizetést kapnak. 3) A papi nőtlenség eltörendő. 4) A székes káptalanok feloszlatandók. 5) Az isteni tisztelet az ország nyelvén tartandó. 6) Minden mise, esketés, hullák beszentelése stb. ingyen történjék, a stóla-illeték megszüntetendő. 7) Minden szertartási pompa, minden különbség a temetéseknel megszüntetendő, az egyházi functiokat gazdagok- és szegényeknél egy lelkész végezze. 8) A fülgyónás eltörendő. 9) Minden bucsujárás, mely a föld népét elvonja a munkától, ugyszintén minden processio eltörendő. 10) A képek tisztelete mellőzendő. 11) Az ereklye-szedelgés egészen megszüntetendő. — Ezen és hasonló pontok felett fog határozni a Münchenben september hó folytán tartandó ó-katholikus gyűlés.

Az ügy különösen Bajorországot foglalkoztatja élénken, legközelebb ott egy érdekes röpirat, országgyűlésileg törtéendő elintézés végett a következő pontokat hozza indítványba: 1) Az iskolák és egyetemek felekezet nélküliek legyenek és a papi befolyás alól egészen felmentessenek; a vallástan ne legyen kötelezett tantárgy. 2) A polgári házasság kötelező legyen, az anyakönyveket polgári hatóság vezesse. 3) A temető polgári tulajdon és minden felekezet számára közös. 4) Bármilyen néven nevezendő egyházi célokra adott segélyezést az állam megszüntet.

Ezek mellett mi sem maradhatunk hátra, különösen most, midőn a főpapi túllkapások és a cultusministerium lanyhasága mind az országgyűlést mind a katholikus autonómiai közönséget erélyes fellépésre készíti. — A szerzetesek jobbainak sürű kilépése is az idők intő jeléül tekintendő. A reformokra megvan a hajlam csak követni kell a budai községet, mely R. tanár és városi képviselő indítványára az infallibilisták ellen dicséretes erélylyel lépett fel-

XV. Hátra van még megmondanom, mi célom volt az előadottak felolvasásával.

Az imént szóba hozott és még netalán más egyéb, a jelen közgyűlés alatt előfordulható dolgokra nézve óhajtanám, hogy a T. Tanáregyleti Közgyűlés mondjon véleményt és lehetőleg minden körünkhöz tartozó ügyről fejezze ki nézeteit, azután foglalja egybe észrevételeit és nyújtson ezáltal némi tájékoztató vezérfonalat azon tanügyi bizottmánynak, melynek feladata leszen ismét az országgyűlés elé véleményt terjesztetni a középtanodai ügyekről. — Ne legyen semmi érintetlenül hagyva; — az imént elmondottakban én is némi adalékokat kívántam e célra szolgáltatni, a kinek még egyebekről is jut valami eszébe, álljon vele elő, — mert ha mi nem izgatunk, sürgetünk, még talán nagyon sokáig kell várnunk a középtanodák ügyének elintézésére.

Tartalom-jegyzék.

	lap.
I. A gymnasiumi tanügy ziláltsága és felvirágoztatásának feltételei	5
II. A tanárok szűk anyagi helyzete, mint egyik oka a tanügy hanyatlásának. Ötödévi járulékok. Nyugdíj kérdése. A rendes tanárok végleges megerősítettése	8
III. A közönség szemben a tanügygyel. A tanhatóság viszonya a tanárokkal	10
IV. Néhány szerzetesi, különösen pedig jezsuita, továbbá némely protestans iskolák visszaélései és e bajok orvoslása	12
V. Az egyes tanári testületek rejtett sebei. Általános vezérelvek a tanításban	16
VI. Elmélkedés a jelen nevelési rendszer irányáról. Társadalmi életünk sülyedése és e bajoknak a nevelés általi orvoslása. A türelmetlenség	19
VII. A ministerium által életbe léptetett részletes újítások. Egy tekintet népiskoláink jelen helyzetére. A középtanodák végleges reformja. Iskolai bizonyítványok	23
VIII. Tankönyv-irodalom. A tanárok tudományos munkássága és az ehhez szükséges segédeszközök. A francia tudományos irodalomnak, ránk nézve, viszonylagos előnye a német felett	25
IX. Tanáregyleti dolgok	26
X. Igazgatók választása. A főigazgatóságok eltörlése	27
XI. A felnőttek oktatásának és a népies felolvasásoknak társadalmi fontossága	27
XII. A germanisatio ellen megindult küzdelem az iskola és a tanári állás szempontjából	29
XIII. A classicus nyelvek tanítása; — remekművek magyarázása. A történelem és földrajz	30
XIV. Az ultramontanizmusnak az iskolákra gyakorolt káros befolyása; — a katekizmusnak a rendes tantárgyak közül kitörlése. Nyílt szó a vallásról s annak társadalmi fontosságáról [viszonyában a neveléshez	32
XV. Egy az országgyűlési tanügyi bizottsághoz intézendő emlékirat, felvilágosításul és tájékoztatásul az összes tanügyi dolgokról	38

Thirteenth

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

